

СЕРГІЄНКО Тетяна Іванівна

канд. політ. наук, доцент,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
Україна

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Актуальність теми дослідження. Посягання на територіальну цілісність української держави і її недоторканість засвідчили підвищену суспільну небезпеку та тяжкі наслідки. У зв'язку з цим розуміння напрямків змін у контексті повоєнного відновлення економіки на всіх рівнях є запорукою успішної та ефективної відбудови всього соціально-економічного механізму.

Також, зазначимо, що сучасні тенденції розвитку суспільства в епоху масштабних змін середовища існування, антропогенних та техногенних впливів визначили абсолютно новий етап у розвитку економіки. Складні та динамічні відносини суспільства з навколишнім середовищем вимагають переосмислення у напрямку реалізації основних принципів концепції сталого розвитку. Тож, відповідно до дослідження концептуальних підходів до сталого розвитку та визначення сучасних векторів економічного розвитку України в післявоєнний період набуває особливої актуальності.

Ступінь наукової розробки теми. Теоретичні основи сталого розвитку суспільства у своїх працях досліджували українські науковці, такі як: Б. Данилишин, С. Дорогунцов, В. Міщенко, Л. Шостак, В. Шевчук, З. Герасимчук, В. Прадун, Л. Мельник, М. Шапочка, А. Тихонов, Н. Гребенюк, О. Грянник, В. Феденко, В. Трегобчук та ін. Ґрунтовний науковий внесок у розвиток методології управління сталим розвитком різних соціально-економічних систем зробили вітчизняні вчені: О. Ареф'єва, Н. Алексеєнко, Т. Антошко, Г. Астапова, О. Амоша, І. Бланк, О. Василенко, А. Воронкова, Л. Головкова, В. Герасимчук, Д. Задихайло, І. Ігнат'єва, Н. Краснокутська, Б. Карпінський, Л. Лігоненко, О. Мних, І. Отенко, О. Тридід, Ю. Погорелов, В. Пономаренко, О. Раєвнева, Н. Касьянова, В. Кондрат'єв, Р. Марушков, Т. Мостенська, О. Михайленко, О. Сущенко, О. Сохацька, А. Степанов, В. Євтушевський, З. Шершньова та багато інших, які зосереджували увагу на економічних, соціальних, екологічних, корпоративних системах та їх становленні і взає-

модії у стратегічному, корпоративному розвитку. Питаннями сталого розвитку із різних цільових аспектів займаються вітчизняні вчені О. Бичков, В. Гросул, М. Зименко, В. Мамаєва, Л. Макуха, Л. Мельник, К. Нужний, Т. Сухорукова, А. Кучерявий, О. Колодізев, В. Іванов, В. Прохорова, І. Тарасенко, В. Родіонова, Р. Єремейчук. Щодо проблем сталого розвитку, то дане питання досліджували такі вчені як: В. Бебик, А. Вергун, І. Гиренко, В. Голубева, О. Гордєєв, О. Дармороз, М. Деркач, В. Зубенко, К. Ілляшенко, В. Ільченко, Н. Котенко, Ю. Мельник, І. Тарасенко, Л. Товма. Дослідженням різних аспектів економічного розвитку України займалася і займається велика кількість науковців з України, серед них: В. Гєєць, Ю. Уманців, М. Ільїна, Г. Притула, Г. Возняк та ін. Проте, незважаючи на велику науково-дослідну базу, присвячену теорії сталого розвитку, сьогодні не всі проблеми вирішені, деякі питання залишаються дискусійними, особливо в контексті сталого розвитку економіки України в післявоєнний період.

Мета даного дослідження – дослідити особливості політики України в контексті сталого розвитку економіки у післявоєнний період.

Завдання дослідження: вивчити понятійно-категоріальний апарат сталого розвитку економіки та розглянути особливості економічного відновлення України у післявоєнний період.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети використано ряд сучасних підходів і методів дослідження: абстрактно-логічний метод, структурно-функціональний метод; синергетичний метод; системний метод; методи аналізу та синтезу, метод узагальнення та ситуаційний підхід.

Понятійно-категоріальний апарат сталого розвитку економіки. Більшість дослідників даної галузі зазначають, що найбільш прогресивним видом розвитку є саме сталий розвиток, який будується на підставі принципів управління. Розглядаючи особливості управління сталим розвитком, слід зазначити, що управління сталим розвитком є надзвичайно важливою сферою досліджень в наукових колах та має особливе значення в сучасних умовах.

У 50-60-х роках ХХ ст. розвиток розглядали лише як економічний прогрес та підвищення економічної ефективності. На початку 70-х років несправедливий розподіл доходів і зростання кількості бідних в країнах, що розвиваються, привертають увагу такі питання як соціальна справедливість та підвищення економічної ефективності. Але збільшення споживання природних ресурсів призвело до деградації навколишнього середовища і негативно вплинуло на здоров'я людини. Серйозною загрозою стала

проблема «меж зростання», на яку у 1972 році привернув увагу світової громадськості Римський клуб¹.

Щоб уникнути екологічної кризи, концепція розвитку мала включати третю мету – охорону навколишнього середовища. Вперше це питання було порушено на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (1972 р., Стокгольм), яка визнала актуальність екологічних проблем і необхідність створення ефективних міжнародних механізмів для їх вирішення. Термін «сталий розвиток» з'явився в 1980 році з публікацією Всесвітньої стратегії збереження природи (WFP), підготовленої Міжнародним союзом охорони природи (IUCN). Ця стратегія запропонувала принципово нову позицію: охорона природи нерозривно пов'язана з проблемами розвитку. Розвиток суспільства має відбуватися при збереженні природи. Щодо терміну «сталий розвиток», то він почав широко використовуватися після публікації в 1987 р. доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє», підготовленої під керівництвом Г.Х. Брундтланда. В основу концепції сталого розвитку відповідно до тексту доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє», було покладено п'ять основних принципів:

1. Людство здатне додати розвиткові стійкий і довгостроковий характер, для того, щоб він відповідав потребам сучасних людей, не позбавляючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби.

2. Наявні обмеження в області експлуатації природних ресурсів. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки й соціальної організації, а також зі здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізовувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довгостроковий розвиток попросту неможливий. Одна з найголовніших причин виникнення екологічних та інших катастроф – убогість, що стала у світі звичайним явищем.

4. Необхідно погодити спосіб життя тих, хто має у своєму розпорядженні великі засоби (грошові і матеріальні) з екологічними можливостями планети, зокрема щодо споживання енергії.

5. Розміри і темпи зростання населення повинні бути узгоджені з мінливим продуктивним потенціалом екосистеми².

1 Онуфрик І. П., Табачук А. Я. Економічне зростання, сталий розвиток та українські реалії. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.7. С. 180-185.

2 Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) «Наше общее будущее». URL : www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf (дата звернення 27.01.23).

Провідного статусу концепція сталого розвитку набула після Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та розвитку (1992 р., Ріо-де-Жанейро) і знайшла своє відображення в Порядку денному на XXI століття, прийнятому на конференції. Наступний саміт Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку, що отримав назву «Ріо плюс десять», відбувся рівно через 10 років в Йоганнесбурзі. На цій зустрічі на вищому рівні підбивалися підсумки реалізації принципів концепції за минулі роки. Ще через 10 років, у червні 2012 року, в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) пройшла чергова Конференція Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку «Ріо плюс 20», в якій взяли участь 135 глав держав і урядів. Учасники саміту підвели підсумок 20-річної роботи, а також обговорили проблеми «зеленої» економіки, сталого розвитку та викорінення бідності³.

Отже, останнім часом у свідомості людей міцно увійшли поняття та термін «сталий розвиток». Концепція сталого розвитку (sustainable development) є розвитком вчення В.Вернадського про ноосферу, ще в першій половині XX ст. Концепція ноосфери спрямована на реалізацію ідеї розвитку гармонійних відносин людського життя на основі знань, релігії та філософії⁴. Що стосується політики ноосферного світогляду, то вона виникає на основі світоглядної культури і означає, що політика визначається сферою розуму, моралі та справедливості, спираючись на науково-раціональну та морально справедливу основу, ноосферні підходи до суспільства. Ноосфера – це новий емоційний стан біосфери, в якому розумна діяльність людини стає вирішальним чинником її розвитку. Ноосфера характеризується взаємодією людини і природи: взаємозв'язок природних законів із законами мислення та соціально-економічними законами.

Щодо визначення поняття «сталий розвиток», то зазначимо, що деякі автори під сталим розвитком розуміють процес формування нової властивості системи, що базується на забезпеченні зміни тільки її якісних характеристик⁵. Під розвитком вони розглядають процес, який ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення, що сприяє розвитку виробни-

3 Кислова, Л. А. Історичні аспекти та концептуальні основи сталого розвитку. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 18. № 1. С. 20-24.

4 Сергієнко Т. І. Особливості сучасних конфліктів в контексті ноосферної концепції В.Вернадського. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць, Вип. 68 / Гол. ред. В. Г. Воронкова; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2017. С.111-121.

5 Крайнік О. М., Сергієнко Т. І. Менеджмент сталого розвитку промислового підприємства. *Управління сталим розвитком промислового підприємства: теорія і практика: колективна монографія* / За ред. д-ра. філос. наук, проф. Воронкової В. Г., д-ра екон. наук, проф. Метеленко Н. Г.; МОН України, ІННІ ЗНУ. Запоріжжя : «Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 146-196.

чих сил та задоволенню потреб суспільства в товарах високої якості⁶. В.І. Данилов-Данілюк, розглядаючи поняття «сталий розвиток», стверджує, що «сталий розвиток має і походження, і зміст переважно екологічний»⁷. Загалом категорію «сталий розвиток» можна охарактеризувати як антикризовий, безперервний, стабільний процес, спрямований на підвищення економічної ефективності країни, при одночасному підвищенні рівня відповідальності перед суспільством, а також сформованими заходами щодо збереження довкілля та покращення якості життя нинішнього та майбутнього покоління. Головною особливістю сталого розвитку є можливість керувати всіма процесами на основі використання системного підходу та сучасних інформаційних технологій.

Розглядаючи особливості сталого розвитку економіки слід зазначити, що управління сталим розвитком є надзвичайно важливою сферою досліджень в наукових колах та має особливе значення в сучасних умовах⁸. Сучасна економіка стикається з процесами глобалізації, інтенсивними змінами, що призводять до нерівномірного розвитку ринку, екологічної невідповідності, невідповідності у реалізації потреб та інтересів різних учасників ринку. Тож, економіка вимагає переосмислення підходів до управління сталим розвитком, оскільки його досягнення за рахунок економічного зростання є недостатнім, оскільки високі темпи виробництва можуть співіснувати з низькою ефективністю економічних та соціальних процесів, стати загрозою навколишньому середовищу. У процесі вивчення структури взаємодії бізнесу, ринків, логістичних процесів і відтворення необхідно більш поглиблено вивчити закономірності групування економічних систем за об'єктами, типами середовищ, процесів та проектів. Це дасть можливість побудувати раціональну структуру соціально-економічних систем, що в умовах постійних змін забезпечить сталий розвиток економіки.

Стратегія сталого розвитку України – це керівний документ, що впорядковує здійснення реформ у всіх сферах державного, економічного та соціального життя. Він встановлює цілі та напрямки змін, формулює «дорожню карту» діяльності, визначає пріоритети оборонного, соціально-е-

6 Андрушків В. М., Мельник Л. М. Концептуальні положення оцінювання рівня досягнень сталого розвитку підприємства. Концептуальні положення для оцінки рівень досягнення стійкого підприємства розвиток. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та перспективи» сталого розвитку підприємства та регіонів України*. Дніпропетровськ, 2016. С. 122 – 124.

7 Данилов-Данілюк В. И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ). *Экономика и математические методы*. 2003. Т. 39. С. 123–135.

8 Сергієнко Т. І. Особливості управління сталим розвитком підприємств у глобальному середовищі. *Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток» містять результати досліджень науковців та практиків з актуальних проблем модернізації національної економіки за європейським вектором розвитку на принципах прозорості, креативності, стабільності*. Харків, 2021. С. 294–296.

економічного, організаційного та право-політичного розвитку України⁹. Але події, які відбулись 24 лютого 2022 року поставили під сумнів можливості подальшого розвитку, не тільки в Україні, але й на Європейському континенті та порушили військовий баланс сил у регіоні й вплинули на зміну конфігурацій, що склалися після завершення холодної війни. Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації та територію України завдало потужного удару по всіх ланках економічної системи нашої країни. Зменшився обсяг виробництва основних видів продукції, зокрема, що є основою експортного потенціалу України. Крім того, заблоковані порти і, таким чином, більша частка зовнішньої торгівлі. Руйнується транспортно-логістична, соціальна, маркетингова та інженерна інфраструктура цілих регіонів. Відбувається відтік кадрів за кордон і часткове їх переміщення на захід країни, що тимчасово виключає сотні тисяч людей з активного економічного життя¹⁰.

Так, наприклад, у березні 2022 року експорт українських товарів скоротився вдвічі, імпорт - більш ніж втричі, порівняно з даними за лютий 2022 року¹¹. Загалом (за даними опитування Advanter Group станом на 10.06.2022) майже половина підприємств зупинили свою діяльність (18,7%) або майже призупинили (28,1%), загальні прямі збитки МСП оцінюються у 83 мільярди доларів США, ділова активність падає, а експортери стикаються з обмеженими можливостями через блокування портів – поточні логістичні маршрути покривають менше 20% експорту. Понад 10 млн українців (~25% населення) покинули свої домівки, у тому числі 7,5 млн виїхали за кордон. У результаті вже щонайменше 3 мільйони українців втратили роботу, а 53% населення ризикують її втратити (за даними ООН). Зростання рівня безробіття, за оцінками, перевищить 30%. Рівень заробітної плати, за експертними оцінками, знизився з 9 до 58% у різних сферах економічної діяльності, а заборгованість із заробітної плати перевищує 3 млрд грн. Бюджетні витрати зросли майже вдвічі за рахунок збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу¹².

Тож, сьогодні Україна переживає економічну кризу, яка пов'язана з повномасштабним вторгнення Російської Федерації на територію України. І піс-

9 Sustainable development of territories: challenges and opportunities: monograph / Bobrovska O. Yu., Krushelnyska T. A., Prokopenko L. L. [et.]; ed. by O. Yu. Bobrovska. Published by International Center for Research, Education and Training. MTÜ. Tallinn, Estonia, 2021. 234 p.

10 Економіка війни та повоєний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya> (дата звернення 25.01.23).

11 Зовнішньоекономічна діяльність в умовах війни. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210611_zovnishno-ekonomichna-dyalnst-v-umovakh-vyni (дата звернення 30.01.23).

12 Проект плану відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> (дата звернення 29.01.23).

лявоєнна відбудова та подальший розвиток України повинні максимально охоплювати організацію управління сталим розвитком. Світовий досвід показує, що соціальний прогрес значною мірою залежить від підтримки балансу між цілями підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності бізнесу, екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. Таким чином, сталий економічний розвиток передбачає поєднання двох важливих аспектів: визнання пріоритету економічних і соціальних потреб, важливих для виживання найбідніших, одночасно розуміння обмежень, зокрема обмежених природних ресурсів, потреби в більш раціональному та дбайливому середовищі.

Переорієнтація економіки країни з кількісних параметрів на якісні зростання передбачає перехід до сталого розвитку суспільства, яке не порушує екологію навколишнього середовища. Основним завданням сталого розвитку є забезпечення динамічного соціально-економічного зростання, охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів, здатність задовольняти потреби нинішнього та майбутніх поколінь через побудова високоефективної економічної системи, що стимулює продуктивну працю, науково-технічний прогрес і має соціальну спрямованість. Оскільки економічний розвиток є однією з важливих складових розвитку будь-якої країни, але для комфортного та якісного життя потрібно завжди пам'ятати про необхідність балансування економіки з екологічною безпекою та потребами суспільства. Тому відновлюючи життєдіяльність міст, села та їх громад відповідальні органи мають знайти цей баланс.

Економічне відновлення України після війни. Сьогодні уряд Міністерства економіки, провідні експерти та бізнес-асоціації працюють над планом оздоровлення економіки України та готові залучити до формування цього документу державний сектор. Згідно з цим документом, післявоєнна відбудова України та подальший розвиток мають охоплювати організацію управління сталим економічним розвитком у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі на державному, регіональному, місцевому та локальному рівнях.

Відродження економіки має базуватися на розробці спеціальних програм від «реанімації» економічної діяльності країни, спрямувавши всі зусилля на відновлення і розвиток сфер промисловості та сільського господарства, а також формуванні сприятливого бізнес-клімату, що дозволить залучати інвестиції та підтримувати економічне зростання в майбутньому в умовах скорочення офіційної міжнародної допомоги. Як

зазначає, С. Іванов, «відновленню передують політичні рішення, що базуються на геополітичній доцільності та національному патріотизмі щодо визначення моделі розвитку»¹³. Тож, модель відновлення кожної країни індивідуальна і залежить від її економічних, геополітичних і культурних особливостей. Спільними інструментами післявоєнного відновлення країн є: лібералізація економіки, створення державою великої кількості робочих місць, орієнтація на експортну економіку та значне вливання зовнішніх фінансових ресурсів¹⁴.

Тому при формуванні плану відбудови України важливо враховувати економічні, геополітичні, соціальні, культурні особливості держави та вимоги сучасного містобудування. Аналізуючи найкращий світовий досвід відбудови міст після масштабних руйнувань, зазначимо, що лише комплексний підхід до принципів сталого розвитку може відновити добробут населення, соціальне та культурне життя. Але розпочати масштабну післявоєнну відбудову економіки Україна зможе лише після припинення бойових дій. А головна передумова післявоєнного відновлення економіки – надання країні надійних гарантій безпеки з неможливістю відновлення бойових дій на території України. Щодо сталого економічного зростання та розвитку, то сьогодні його можна досягти лише на міцній основі безпеки.

Сучасні наукові знання про безпеку включають певні взаємопов'язані уявлення про це явище в межах технічних, правових, військових, політичних, соціальних та інших наук. Це відображається в певних теоретичних уявленнях про взаємовідносини особистості, суспільства і держави, акумулює наслідки їх практичного багатогранного життя, історичний досвід і, нарешті, уподобання і культуру кожної людини, суспільства, держави та земної цивілізації. Тож, безпека за своєю суттю є суспільним благом, яке має забезпечуватися державою та міжнародним співтовариством. Після виконання цієї базової умови ключовими цілями післявоєнної відбудови економіки мають стати: повне відновлення територіальної цілісності України за станом на 01.01.2014 року, як основної цілі у війні з Росією, для запобігання зовнішньому тиску та можливих маніпуляцій пов'язаних з цим питанням; створення сприятливих зовнішньополітичних умов для прогресивного економічного і соціального післявоєнного відновлення України; повернення в Україну біженців, внутрішньо-переміщених осіб та їх включення до економічних процесів.

13 Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. Економіка України / Economy of Ukraine, 2019. № 1 (686). С. 75-89.

14 Відновлення сталого економічного розвитку територій України після війни. URL: <https://www.prostir.ua/?library=vidnovlennya-staloho-ekonomichnoho-rozvytku-terytorij-ukrajiny-pislya-vijny> (дата звернення 30.01.23).

Висновки. Підводячи підсумок даного дослідження зазначимо, що сьогодні Україна проходить випробування війною, розв'язаною Росією. У цій війні наша країна щодня зазнає безпрецедентних людських втрат, масштабних фінансово-економічних втрат, значного руйнування промислового та інфраструктурного потенціалу, створеного протягом багатьох років.

Для формулювання стратегії відбудови країни потрібне залучення всіх національних інтелектуальних ресурсів. І щодо вирішення питань відносно масштабного післявоєнного економічного відновлення, то розпочати його можна буде тільки після припинення бойових дій на території України. І здійснюватися воно має на основі плану, розробленого українським урядом і підтриманого міжнародними донорами¹⁵. Тож, вже сьогодні має формуватися стратегія повоєнного економічного розвитку України. І сьогодні, експерти оприлюднюють різні ідеї та думки про те, як відновити зруйновану інфраструктуру та економіку України. Однак, ефективність заходів щодо відновлення України можлива лише в тому разі, якщо вони будуть реалізовуватимуться в руслі чіткої та послідовної стратегії.

Також зазначимо, що Україна має потенціал дати гідну відповідь на всі ці виклики – як нові, так і успадковані та має всі можливості для економічного розвитку: наявність власної сировини, зокрема руди та продукції рослинництва; диверсифіковане виробництво, що дає можливість спрямувати енергію на зростання одних галузей для розвитку та створення інших; географічне розташування; високий інтелектуальний капітал країни та доступна електроенергія.

Зменшення обсягів виробництва основних видів продукції, руйнування транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової та інженерної інфраструктури цілих регіонів вимагають впровадження прогресивних управлінських технологій, здатних ефективно вирішувати завдання бізнесу та швидко реагувати на зміни які спричинені Російською Федерацією через повномасштабне вторгнення в Україну. Тож, стратегія відновлення має сприяти конструктивному, консолідованому баченню українського суспільства нового майбутнього країни: верховенства права, впевненості кожного громадянина в гідному та безпечному житті, впевненості бізнесу в перспективах розвитку країни.

DOI: 10.51587/9798-9866-95921-2023-011-351-359

15 Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні та світі: монографія / Г. П. Щедрова, І. А. Єремеева, Д. В. Прошин, Р. М. Ключник, Н. М. Волвенко; за ред. Г. П. Щедрової. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 148 с